

JÓZSEF ATTILA ÉLETE NYOMÁBAN

A fiatal József Attila arcképe

Készülődés József Attila születése 50. évfordulójának megünneplésére

Négy hónap múlva, jövő április 11-én ünnepeljük századunk magyar irodalma egyik legnagyobb költőjének, a világirodalom Majakovszkij mellett másik nagy proletárklasszikusának, József Attilának ötvenedik születésnapját. A méltó megünneplésre máris készül a tudományos világ, s készülnek kulturális intézményeink, szervezeteink is. Elsőként Csongrád megyében alakult meg a József Attila Emlékbizottság, amely feladatának tekinti a megyénk területén, Szegeden, Makón, Hódmezővásárhelyen, Kiszomboron, de a megye minden községében megrendezendő ünnepségek megszervezését, hiszen erre a költőnek megyénkhez, a föl-sorolt városokhoz, falukhoz fűződő különleges kapcsolatai köteleznek bennünket. Reméljük, hogy az országos ünnepségek egyik kiemelkedő eseményeként az évfordulón fölavathatjuk Makón a város „fogadott fiának”, a nagy költőnek monumentális szobrát.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság szegedi József Attila-munkaközössége és a Délmagyarország szerkesztősége ez év június 20-án felhívást tett közzé a költő kortársaihoz, amely a József Attilára vonatkozó emlékeik írásba rögzítésére, kapcsolataik, visszaemlékezéseik megörökítésére kérte a költő ismerőseit, barátait. A felhívásnak — amelyet a József Attila-munkaközösség októberben levélben is megismételt — gazdag eredménye lett.

A költő makói éveiből Márton György, Kási Jenő, és Maros-Matusik István, egykori tanárai foglalták írásba a diákköltőre vonatkozó személyes emlékeiket. Az osztálytársról, későbbi egyetemi évfolyamtársáról a Horger-eset másik tanúja, H. Kovács Mihály, nagyjértékű, bőséges följegyzései őriznek értékes epizódokat. A szomszédokról Kallós Lajosné, az iskolatársról Buzás László, a makói újságírók pártfogoltjáról Arva Józsefné Espersit Mária, Magyar József és Saitos Valéria visszaemlékezései vannak.

A szegedi barátok, ismerősök közül nagyon értékes Hont Ferenc, Kormányos István, Sz. Szigethy Vilmos, Magyar László, Koroknay József, Horesnyi László, Csongor Győző, Jenő István, Eidus Bentjáné írása. Csak sajnálni lehet, hogy József Attila olyan kedves emberei, jó tanárai, mint Eperjessy Kálmán és Tettamanti Béla; barátai, mint Almási Gyula Béla és Galyasi Miklós; vagy egyetemi évfolyamtársa, Stöckl Ferencné mindaddig még nem írták meg a költőre vonatkozó emlékeiket. Reméljük, az

ő memoárjaik sem maradnak ki az értékes dokumentum-gyűjteményből, amelyből a legjobbak az Akadémiai Kiadó által kiadandó József Attila Emlékkönyvben nyomtatásban is megjelennek.

A József Attila Emlékkönyv mellett a magyar irodalomtudomány és irodalmi élet is kiveszi részét a költő méltó megünnepléséből. Az Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények és más irodalmi folyóiratok — köztük a szegedi Tiszatűz is — külön emlékszámmal készülnek a félévszázados jubileumra.

A szegedi Egyetemi Könyvtár fiatal munkatársa, Reguli Ernő, az évfordulóra elkészítette „Írások József Attiláról” címmel a költőről szóló irodalom lehető legteljesebb bibliográfiáját. A nagyszabású, hézagpótló munka nemcsak a tudományos kutatók, de a költő oeuvreje, élete iránt érdeklődő minden irodalomszerető ember számára kitűnő útmutató lesz. Összefoglalja 886 tételben mindazt, amit valaha József Attiláról írtak: mintegy húsz önálló könyv, füzet, számos különnyomat, könyvbeli tanulmány, együttvéve 68 írás; 772 folyóirat- és hírlapi cikk, végül — ki gondolná! — 46 vers, amelyet róla írtak vagy emlékének szenteltek költők.

Tovább folyik a költő kéziratának, relikviáinak gyűjtése is, amelyet 1952-ben a makói múzeum megkezdett. Ujabbban — Tólas Géza egyetemi hallgatónak, a József Attila-munkaközösség lelkes kutatójának jóvoltából — két ismeretlen vers kézírata is előkerült. Az egyik, a „Mancinak és Miskának” című, Sonkovics Mihály ügyvéd, Espersit János sógora adományaként eredetiben nemrég került be a makói múzeumba. Szövege és hasonmása e sorok írójának Espersit Jánosról készült sajtó alatt lévő könyvében jelenik meg, míg a másik, „Aranyvirágnak” című géptel verset gyűjtője teszi ugyancsak hamarosan közzé. Értékes és ismeretlen szabados-szerű ajánlás arckép, valamint egy ismeretlen fénykép is előkerült, amely a költőt a makói villamostelep előtt, a vasúti töltés oldalában ábrázolja. Végül három Kesztner Zoltánnak dedikált versfüzet is a munkaközösséghez került. Közülük különösen az annak idején elkobzott „Döntsd a tőkét” című kötet rendkívül értékes és ritka példány.

Igy készülnek a tudomány munkásai a nagy költő ötvenedik születésnapjára.

Péter László

A LIMBUS MESÉJE

Móra Ferenc nevezte limbus-

nak legalsó és legmélyebb íróasztalfiókját. Mert ebbe a fiókba rakosgatta el azt a mis-mást, amelynek napi fontossága nem volt ugyan, de azért meg kellett valahogy menteni az asszony nép rendezőszobájának veszedelme elől: fényképeket, távolról küldött levelezőlapokat, elintéztet leveleket, induló írók dedikált könyveit, kilépett noteszlapokat, meg hasonló semmiségeket. Hát ha egyszer jó lesz, hogy nem kallódott el egyik-másik. Aztán meg érdekes mulatság az is, ha álom-talan éjszakákon előszedi az ember ezt a sok régi holmit, találgatja, hogy ezzel a noteszlappal mit is akart megmenteni a feledéstől, ki is lehetett az az ismeretlen ismerős, aki messzi tengerpartokról képeslappal bizonygatta rángondolását, vagy mi lett abból a borzashajú fiatalemberből, aki világlálmában és szerelmi bánatában saját kiadású verseskönyvvel kockogtatott a halhatatlanság kapuján?

Azt hiszem, minden papirpusztító és tintafecsérlő kapa-kaszakerülőnek van ilyen limbusa, amelyben hosszú évek során tömegtelen lim-lom gyűlik össze. Sokszor gondol az ember arra, hogy jó lenne egyszer rendet teremteni benne, elvégezni a selejtezés munkáját, kiválogatni azt, amire még valóban szükség lehet és megszabadulni attól, ami végérvényesen felesleges és csak a helyet foglalja el a mély fiókban, hogy ha keressük benne valamit, a világért meg ne találjuk. Vagy talán jó lenne fölnyalabolni és tűzbe dobni mindent. De végül marad a fiók érintetlen és rendetlen, pedig már annyi benne a kacat, hogy bajos kihúzni, a fele okvetlenül kiszóródik a padlóra.

Sokszor mesélik, hogy kere-

sünk valamit, nagyon fontosat, írást, kifizetett számlát, régi följegyzést és sehol sem találjuk. Már csak a limbusban lehet. De ezt kerülgétjük, mint macska a forró kását. Inkább megnézzük előbb még itt is, ott is még egyszer. Végül csak nekifanyalodunk. A keresett holmi persze nem kerül elő, de turkálás közben hirtelen kezünkbe akad valami más, amit régen elvesztettnek hittünk, vagy meg is feledkeztünk róla.

— Nini, hát itt van, hát meg van! — mondjuk és aztán belefeledkezünk.

Igy akadt kezembe a fiatal József Attila Nem én kiáltok című könyve a minap. Nézegetem a könyvet, betűzgetem a rossz papíráján barnuló dedikációt és lassanként elsüllyed körülöttem három évtized. Az eltűnt idő kódéből kibontakozik a fiatal József Attila arca, képe, amint mély, komor ránc rándul két sötét szemöldöke közé domború diákhomlokán. Befűzgetem a barnuló tintáirást. A rossz könyvpapírból megakadt a hegyes toll és a rátpadott szál az utolsó szó vonalait alaposan megvastagította:

Magyar Lacinak, aki kibólt, hogy érettségét tegyek, aki különben már jónéhány hívem között majdnem egyedül lelkesedik objektíve! Szeged, Karácsony szombatja. 1924.

József Attila

Amint lapozgatók a könyvben, kihull belőle egy még régebbi rajz. A diák József Attila karikatúrája. Alatta a dátum: Makó 1922.

Lassan-lassan meglevenedik a régi történet: az olyan tragikus sorsú költő életének egyik kedves és jellemző epizódja.

Harminkét évvel ezelőtt történt, 1922 áprilisában, Makón.

A tizenhét éves József Attila akkor ott diákoskodott, készült az érettségire és birkózott élete első nagy válságával. Én meg a Makói Újság című „világlapot” szerkesztettem és rettenetes öregek hittem magamat. Huszonkét éves voltam. Néhány héttel előbb kerültem át Szegedről. Kovács Tóni bácsi, a lapfőigazgató esalt át mindenféle ragyogó ígérettel. Akkor kezdődött az inflációs tánc és bizony a kiakadott remek fizetés, mire még.

kezbe került már fityinget sem ért. Mégis rettenő nagy úrnak hittem magamat, társadalmi potentálnak, akinek versengve keresik kedvét és lesik a Makói Újság hasábjain mindennapi ítéletét a város és a megye urai. Kicsit lenéztem Makót, a kisvárost, hiszen a „nagy” Szegedről kerültem át és mindig fülembe esengett Juhász Gyula furcsa emléke róla. Sokszor elmondta, csöndes tiszapartj darvadozások idején. Makón volt tanár a század elején. Párizsba, a fény városába vágott és sorsa, valamint a kultuszminiszter mindehátó akarata Makóra számíttat.

— Egy ködös, nyirkos novemberi éjszakán ballagtam a gimnáziumból hazafelé — mesélte. — Egyetlen lámpa sem égett a sáros utcákon. Egyetlen ablakból sem szűrődött fény. Semmi sem mozdult, csak a hideg köd gomolygott körülöttem. Rajtam kívül egyetlen lélek sem járt akkor az utcán. És ebben a vigasztalan, ragadós, hideg csöndben, az utca árkából, néhány lépésnyire tőlem, hirtelen egy torzomborz alak vánszorgott elő. Mintha a sár szülte volna. A keskeny járdán eltotyogott melletttem, pálinkaszagú lehetett a színtem most is érzem és hallom reménytelen, mormogását: „Makóiújság... makóiújság...”

— A rikkanos volt. Árulta az újságot a ködnek, az éjszakának, a sárnak a senkinek. Az újságot, a kultúrát... Hát ez volt Makó.

Erre a képre gondoltam Ko-

vács Tóni bácsi könyvesboltjának hátsó fiúkéjében, a „szerkesztőség”-ben és talán fogadkoztam is magamban, hogy én majd megmutatom, én majd világvárost csinálók ebből a marosparti sárfészekből.

Hát ebbe a szerkesztőségbe jártak be kaszinózni a makói urak, köztük Tarnay Ivor, a lilerátus alispán, Vertán Endre, az elegáns fő-

tanulni, nem készül a vizsgára. Azt mondja, hogy neki már nem kell tanulnia, mert hát beérkezett költő a Makói Újság közli a verset. Hiába magyarázgatom, hogy azért le kell raknia az érettségét. Nem hallgat az okos szóra. Ezért kérték arra, hogy dob ki, ha legközelebb verset hoz.

Nagy büszkeség feszítette a

mellemet, amikor megkaptam Espersit Jánostól ezt a megbízást. Szerkesztői tekintélyem hivatalos elismerését láttam benne és úgy éreztem, hogy egy ember sorsát tették le a kezembe. Mert Attila gyerek valóban gyakori látogatója volt a szerkesztőségnek. Egyre-másra hozta az új verseket és bizony szívesen adogattam le a nyomdába és közöltem a Makói Újság hasábjain. Alig vártam, hogy éljek a ráruházott hatalommal. Nem kellett sokáig várnom. Egy-két nap múlva jelentkezett József Attila, hozta az új verseket. Meg sem néztem a tintapettyes asztalra tett írkalapokat, hanem teljes főszerkesztői nagyképűséggel, olyannal, ami csak keltelt egy huszonkét esztendő matuzsálem-től, visszadtam neki, mondván: addig nincs több nyomdafesték, amíg nincs érettségi. Összerántott szemöldöke alól sötétlen nézett rám. Kerek gyerekarca elsápadt. Néhány pillanatra tűnővázás után sarkonfordult és szó nélkül otthagytott. Felém se nézett többet. Azt hiszem, egyikőnknek, útonállónak tartott. Makón nem is találkoztunk többet, csak egy-két év múlva sodródunk össze Szegeden, ahová rövid alig hat hétig tartó makói vendégszereplés után szerencsésen visszakerültem. József Attila már a szegedi egyetem hallgatója volt. „Horger Antal úr” tanítványa, tehát az érettségét csak letette. Gyakran összeakadtunk, mert oda-szegédött Juhász Gyula mellé, akiben mesterét, vezérét látta és akibe

hez fiú szeretettel vonzódt haláláig.

A makói afféról sohasem esett szó közöttünk. Én meg is feledkeztem róla, hiszen most már komoly, kemény csatákat kellett vívunk a kurzus, a fehérterror, az intézményesített reakció ellen és mindennapi harcaink fáradtsága csak az ilyen darvadozásokon oldódott fel, a tiszaparti kiskocsmák meghiúsított magatartásomról.

Nem beszélt róla ő sem, de úgy látszik, sohasem felejtette el legfeljebb az ítélete változott meg nagyképű magatartásomról.

Az első verseskönyve már megjelent és az igazak megéreztek benne az új költőt, Juhász Gyula többet látott benne. Az utódot. Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Vörösmarty, Petőfi, Vajda János. Ady szellemi leszármazottját. A diadalmas fiatal-ságot. Az új generációt.

A vonzalom, a szeretet kölesönös volt köztük és a kapcsolatok soha meg nem szakadt. Még Bécsben is együtt voltak.

Juhász Gyula acélhíte belénkívódott és szívesen fogadtuk magunk közé József Attilát. Lelkesen bá-báskodtunk a kis Koroknay-nyomdában, ahol második verseskönyve készült. Izgatottan böngésztek a vizes kefelevonatokat, megvitattuk a tördelés, a tűkör kérdését és boldogok voltunk, amikor már biztosnak láthattuk, hogy a könyv 1924 karácsonyára megjelenik.

József Attila az első nyomdai példányt hozta el nekem és tette szerényen a szerkesztőségi asztalomra, aztán gyorsan eltávozott. Amikor megtaláltam és elolvastam a könyvben az ajánlást, az első pillanatokban nem értettem, csak aztán elevenedett meg a makói eset emléke, amelyről — úgy látszik — József Attila sohasem feledkezett meg. Erhető is. Számomra nem volt más, mint főszerkesztői nagyképűség, de az ő életében talán fontos, sorsformáló esemény.

Hát ezt a kis történetet adta elő az öreg limbus és áhitattal rakom most, mint derűs színfoltot, a nagy költő annyira komor porirójára.

M. L.

Karikatúra József Attiláról

jegyző, aki pezsgős megyebálok után frakkosan, cillinderben ült ki a hajnali piacon valami fölborított taligára és így traktálta a kofákat mulatságos történetekkel, meg lacipecsenyével, valamint Espersit János ügyvéd is. Különös ember volt ez a makói ügyvéd. Mintha valamelyik Jókai-regényből lépett volna a sáros makói porondra. Műgyűjtő, könyvgyűjtő, mecénás. Lelkes híve minden kultúrmozgalomnak, támogatója, barátja minden fiatal tehetségnek. Sok mindent megbeszéltek, tisztáztunk ezeken a szerkesztőségi kaszinózáson, szomjasan szűresülgettük a világkultúra eseményeiről szóló híreket, új költőket, kös-toigatunk, egy-egy Ady-versben fedeztünk föl újabb és újabb szépségeket.

Espersit János tútoroskodott a diák József Attila fölött. Talán ő volt az első, aki fölismerte a borzashajú diákban a páratlan, ígértes tehetséget. Vigyázott rá, fel-tette.

Az egyik szerkesztőségi kaszinó-zás közben így állított be a szerkesztőségbe:

— Arra szeretnék megkérni, öcsém — szolt igen komolyan hozzám —, hogy dob ki kímélőlenül ezt az Attila gyereket, ha legközelebb megint verset hozna a Makói Újságnak. A fejébe szált a dicső.

Nem akar az istennek se